

امام سجاد(ع) اسلام را بازسازی کرد/ اندیشه‌های سیاسی در صحیفه سجاده

ابراهیم برزگر گفت: به وسیله صحیفه سجاده می‌توان منظومه‌ای کاملاً مدون و تئوریک در باب اندیشه سیاسی طراحی کرد. حجت الاسلام مهدوی راد نیز گفت: امام در قالب دعا، دین را بازسازی کرده است.

ابراهیم برزگر گفت: به وسیله صحیفه سجاده می‌توان منظومه‌ای کاملاً مدون و تئوریک در باب اندیشه سیاسی طراحی کرد. حجت الاسلام مهدوی راد نیز گفت: امام در قالب دعا، دین را بازسازی کرده است.

خبرگزاری مهر - سرویس دین و اندیشه: به مناسبت سالروز ولادت سیدالسادین، امام زین العابدین(ع) با دکتر ابراهیم برزگر، استاد دانشگاه علامه طباطبائی و نویسنده کتاب «درآمدی بر اندیشه سیاسی صحیفه سجاده» و حجت الاسلام محدلی مهدوی راد، استاد دانشگاه تربیت مدرس و دبیر علمی کتاب سال جمهوری اسلامی ایران به گفتگو نشسته ایم.

کتاب «درآمدی بر اندیشه سیاسی صحیفه سجاده» تألیف ابراهیم برزگر، بر این باور شکل گرفته که اندیشه‌ها و تعالیم عرفانی امام سجاد(ع) می‌تواند به امکان تأسیس اندیشه، گرایش و رفتار سیاسی بینجامد. در گفت‌وگویی با وی اندیشه سیاسی امام سجاد(ع) بررسی شده که به شرح زیر است.

***عموم مردم صحیفه سجاده را به عنوان یک کتاب دعا می‌شناسند، چگونه شما از این کتاب اندیشه سیاسی استخراج کردید؟**

در نگاه اول صحیفه سجاده، مباحثی در خصوص رابطه انسان با خداست و بنابر این امر شخصی، معنوی، روحی و روانی است ولی در بررسی این کتاب نشان دادیم که هر چند که کلیت صحیفه سجاده متشکل از دعاها متعدد است، اما می‌توان اندیشه سیاسی را از دل این دعاها استخراج کرد و نه تنها نکته‌گیری‌هایی در باب سیاست و اندیشه سیاسی داشت، بلکه می‌توان به وسیله آن منظومه‌ای کاملاً مدون و تئوریک در باب اندیشه سیاسی طراحی کرد.

بنابراین انگیزه اولیه بنده با توجه به پیش‌دانسته‌هایی که در باب سیاست، علم سیاست و اندیشه‌های سیاسی داشتم این بود که با این پیش‌دانسته‌ها به سراغ صحیفه سجاده بروم و مطالبی که راجع به سیاست در صحیفه است را جمع‌آوری کنم و در واقع جرعه‌ای از دریای صحیفه را بنوشم و برای مخاطبان به رشته تحریر درآورم.

***روش مطالعاتی و تحقیقاتی شما چگونه بود؟ به چه نتایجی رسیدید؟**

در بحثی که راجع به اندیشه سیاسی داشتم، ابتدا قالبی نظری در باب سیاست و اندیشه‌های سیاسی اسلام طراحی کردم و آن این است که اندیشه‌های سیاسی اسلام در سه قالب عقاید سیاسی، اخلاقیات سیاسی و رفتار سیاسی تنظیم می‌شود و بعد تعاملاتی که این سه مجموعه با یکدیگر دارند. بنابراین در بخش اول کتاب ضمن اینکه به ارائه وضعیت سیاسی اجتماعی دوران امام سجاد(ع) پرداختم، در واقع به بازسازی تاریخی و ذهنی و فرهنگی اوضاع آن زمان برای خواننده و مخاطب اقدام کردم.

در کتاب به این امر اشاره کردم که رفتار سیاسی امام سجاد(ع) معطوف به قدرت‌افزایی بوده است، یعنی امام(ره) بعد از ضربه هولناکی که در واقعه عاشورا خوردند و تمام بزرگان و اکثر مردان اهل بیت(ع) به شهادت رسیدند، در صدد بودند که به تدریج قدرت شیعیان و اهل بیت(ع) را بیفزایند که آن هم در قالب حرکات بسیار هوشمندانه و زیرکانه بود، به نحوی که کوچک‌ترین بهانه‌ای را به دست دشمنانی که در صدد وارد کردن آخرین ضربه بر امام سجاد(ع) بودند را ندهند. بنابراین در قسمتی که مربوط به اعتقادات است نشان دادم که ربط بسیار وثیقی بین توحید و اندیشه‌های سیاسی امام وجود دارد.

بنابراین ایشان وقتی به توحید می‌پردازد، در قالب دعا‌هایی که به هیچ عنوان شائبه‌های سیاست‌ورزی ندارد پایه‌های اعتقادات مردم را تقویت می‌کند و بنابراین زمینه کم‌رنگ کردن ارزش‌های قبیله‌گرایی را فراهم می‌کند، چون چالش بسیار عمده‌ای که امام سجاد(ع) در دوران خودش داشت آن بود که گرایش‌های قبیله‌گرایی که با ظهور اسلام کم‌رنگ شده بود مجدداً بعد از رحلت پیامبر(ص) از سقیفه بازتولید شده بود و روز به روز قدرت قبیله‌ای افزایش پیدا می‌کرد.

بنابراین امام سجاد(ع) برای اینکه قدرت قبیله‌گرایی را تضعیف کند، قدرت ارزش‌های دینی و توحید و توحید افعالی را تقویت می‌کند. اگر اندیشه مؤمن، به اینجا منتهی شود که قدرت مطلق، خداوند است و اول و آخر و بالاترین و ابرقدرت خداوند است، طبعاً این فرد مؤمن در تقابلی که با بنی‌امیه و طاغوت‌های زمان دارد آنها را به هیچ می‌انگارد و در مقابل آنها می‌ایستد و آنها را حقیر می‌شمارد. من در کتاب، عبارت‌های صحیفه سجاده را دال بر این مطلب ارائه کردم.

در بخش اعتقادات امام(ع) بر اصل امامت تأکید می‌کند و نکته مهمی را متذکر می‌شود که ارتباط عبد با خدا باید از واسطه‌های فیضی به نام امام تأمین شود. بنابراین در قالب این ادعیه‌ها دلالت‌هایی قوی برای تحکیم اصل امامت به چشم می‌خورد و بعد از آن نکته بسیار جالبی به چشم می‌خورد و آن اینکه امام سجاد باب صلوات فرستادن در شکل انبوه را به صورت عرف متعارف در جامعه در می‌آورد.

بنابراین ادعیه‌هایی هست که پنجاه فراز دارد و در هر فراز، بعد از هر فرازی، صلوات بر محمد و آل محمد می‌فرستد، یعنی به طور تلویحی به جامعه تزریق می‌کند تا صلوات فرستادن را به صورت عرف متعارف و رایج در بیاورد و در ضمن صلوات، اصول و عقاید و ازجمله حقانیت اهل بیت(ع) و آل محمد(ص) را به رخ دشمنانشان می‌کشد و چه به صورت اثباتی و چه به صورت سلبی آن را در عقاید مسلمانان تحکیم کند و از همین جاست که مشاهده می‌کنیم دشمنان اهل بیت(ع) حتی از شهادت به

پیامبر(ص) در اذان و اقامه ناخشنود بودند و اذیت می‌شدند و لذا این کار هم یکی از کارهای مهمی است که امام سجاد(ع) در قالب دعا انجام داده است. ملاحظه می‌کنیم ظاهر عمل هیچ جلوه سیاسی ندارد ولی در لایه‌های زیرین، عمیق‌ترین مطالب و اندیشه‌های سیاسی را ترویج می‌کند.

***ارتباط میان گرایش‌های عرفانی و سیاسی در صحیفه سجادیه چگونه است؟**

در قسمت دوم کتاب، بحث خلایق سیاسی را مطرح کردم. بخشی از ادعیه‌ها بر وجه اخلاق سیاسی دلالت دارد که رکن دوم الگو و مدل اندیشه‌های سیاسی اسلام است و من این بخش را برجسته کردم. در اینجا امام سجاد(ع) می‌کوشد از شیوه‌های عاطفی استفاده کند. بنابراین می‌کوشد عواطف مسلمانان و شیعیان را پربار کند. مثلاً تکیه بر اشک و عاطفه و یادآوری عاشورا و شهادت امام حسین(ع) در هر مناسبت یعنی هنگام ذبح گوسفند یا هنگام نوشیدن آب و خلاصه به هر مناسبتی این خاطره و یاد عاشورا را زنده نگه می‌دارد و اشک را روان می‌کند و با سلاح عاطفه مجدداً قضایای عاشورا را از شکل واقعه به صورت جریان مستمر تاریخی در می‌آورد و بر آن تأکید می‌کند.

اینجا گرایش‌ها و عواطفی است که در اخلاقیات مد نظر ماست و وقتی در اخلاقیات، یعنی در تعلقات، از گرایش‌های مادی و پست دنیوی انسان‌ها و ارسته و رهیده شوند، انسان‌ها سبک‌بال و آماده پرداخت هزینه‌های حداکثری در سیاست می‌شوند. یعنی امام سجاد(ع) به صورت بسیار هوشمندانه‌ای انسان‌ها را از درون آزاد می‌کند تا آنها را آماده ورود به میدان کارزار سیاسی کند. لذا اصل تولی و تبری را در خلال دعاهایشان مرتب طرح می‌کنند. لذا از طریق این ادعیه روح فرد بزرگ می‌شود، وقتی روح بزرگ شد آن وقت خیلی از قضایای دیگر و قدرت‌های خارجی را کوچک می‌بیند.

روح که تغذیه شد و شارژ روحی صورت گرفت تزریق معنویت صورت می‌گیرد، آن وقت فرد آماده می‌شود و در رکن سوم یعنی در فصل بعدی کتاب که بحث رفتار سیاسی را مورد بررسی قرار دادم این تجلیات آشکار می‌شود، یعنی وقتی اعتقادات سیاسی و خلایق سیاسی روی هم گذاشته می‌شود به رفتار سیاسی مذهبی معطوف به الله تبدیل می‌شود.

***رفتار سیاسی امام سجاد(ع) در قالب دعاها چگونه مستتر است، به عبارت دیگر شما چگونه رفتار سیاسی امام سجاد(ع) را استخراج کردید؟**

امام سجاد(ع) در این عرصه به کنش گفتاری دست زده یعنی مثلاً وقتی که مذمت می‌کند که نباید ظلم را تحمل کنید، وقتی که ظالمی را مورد نکوهش قرار می‌دهد، به طور تلویحی به شیعیان متذکر می‌شود که شما نباید ظلم را تحمل کنید. وقتی دروغ گفتن را محکوم می‌کند معنایش این است که شما نباید این کار را انجام دهید که کنش گفتاری نامیده می‌شود. بنابراین در این بخش مثلاً دعای مرزداران مورد بحث قرار می‌گیرد که چگونه امام سجاد با اینکه حکومت اموی است ولی امام، حتی برای مرزداران این حکومت دعا می‌کند. به دلیل اینکه به هر تقدیر این کار مصالح عمومی و منفعت ملی و در واقع حیاتی برای عموم مسلمانان است. لذا حتی می‌بینیم این مصلحت‌اندیشی در اینجا تجلی و بروز پیدا می‌کند.

نکته مورد نظر ترجیح مصالح ملی و کلی مسلمانان بر مصالح فردی است. نکته‌ای که ما در مقوله‌هایی مثل انتخابات، بسیار آن را ملاحظه می‌کنیم که چگونه فرد و افراد نامزدهای انتخاباتی بعضاً مصالح فردی و شخصی را بر مسائل ملی ترجیح می‌دهند و در مبارزات انتخاباتی و در مناظرات کدهایی را افشا می‌کنند که افشای آن نکات به زیان کشور و مصالح ملی است.

در فصل سوم کتاب به جلوه‌های رفتاری امام اشاره کردیم که چگونه با هوشمندی، زیرکی، با بهانه به دست دشمنان ندادن؛ روز به روز نیروهایش را تقویت می‌کند و سربازان امام سجاد(ع) از درون سپاه اموی استخدام می‌شود یعنی آنها به شکل محبت، بردگانی که امام می‌خرد و آزاد می‌کرد و ... طبعاً اینها مرید امام می‌شدند و این عمل معطوف به قدرت امام در خلال دعاها نکته بسیار جالبی است که کمتر مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین به نظر می‌رسد که اندیشه سیاسی صحیفه سجادیه یکی از رویکردهای جدیدی بوده است که جایش خالی بوده که در این کتاب کوشیدیم این مواد را جمع‌آوری و به صورت مدون و منظومه‌وار به خواننده منتقل کنیم.

در ادامه درباره نقش امام سجاد(ع) در تداوم حادثه کربلا به گفتگو با حجت الاسلام والمسلمین محمدعلی مهدوی راد، استاد حوزه و دانشگاه نشستیم که اکنون از نظر شما می‌گذرد. محمدعلی مهدوی راد، استاد دانشگاه تربیت مدرس است و دبیر علمی کتاب سال جمهوری بوده است. وی در حوزه علوم قرآن و حدیث صاحب پژوهش‌های متعددی است.

***نقش امام سجاد(ع) در تداوم اهداف و جهت‌گیری حادثه کربلا و عاشورا چه بوده است؟**

قبل از پاسخ به این سؤال باید مقدمه‌ای را عرض کنم حقیقت امر این است که آگاهی‌های ما از سیره ائمه(ع) چندان عمیق نیست و حتی بعضاً سطحی است. روزگار امام سجاد(ع) قطعاً یکی از دشوارترین، ظلمانی‌ترین و دهشتناک‌ترین مرحله تاریخی تشیع است و در عین حال درس آموزترین و نقش آفرین‌ترین مرحله است. اگر بخواهیم به این حقیقت برسیم، باید به قبل از حادثه عاشورا برگردیم و به سرعت به بررسی این ۵۰ سال بپردازیم تا مشاهده کنیم چه اتفاقی افتاده است و امام سجاد(ع) چه کار کرده است.

به صورت خلاصه و آنچه که در این مجال فرصت است، عرض کنم حضرت سجاد(ع) در موقعیتی رشته امامت را به دست گرفتند که امکان هیچ گونه حرکت صریح وجود ندارد. در زمانی زمام امور را به دست گرفتند که نه خدایی که تبلیغ شده، خدای قرآن است و نه پیامبر، پیامبر قرآن است و نه امام، امام قرآن است و نه این روابط فردی انسان با خود، با جامعه و با خدا یک رابطه قرآنی و الهی است، مردم هم برپندند.

در چنین وضعیتی امام باید مفاهیم را بازسازی کند، تحریف را از دین بزدايد. باید حقیقت امامت را به جای خود برگرداند،

- معارف را احیا کند، روح صلابت و ایستادگی را بر مردمان، حداقل بر شیعیان بدمد و معیارهای زندگی انسانی- الهی را به انسان‌ها عرضه کند. حال آنکه هیچ موقعیتی هم ندارد، پس باید چه کاری کند؟ کار امام خیلی خطیر و مهم است.
- شهید عالی‌قدر حسین باقر که کتاب کوچکی بنام «الامام السجاد» دارد، ظواهر زندگانی امام سجاد(ع) را در ۵ مورد بیان کرده است که تحلیل این ۵ مورد خیلی مهم است:
۱. امام خیلی دعا دارد، همان طور که می‌دانید هیچ امامی به اندازه امام سجاد دعا ندارد. سبک دعای امام هم با بقیه ائمه(ع) فرق می‌کند.
 ۲. امام سجاد(ع) تعداد زیادی برده خریده است.
 ۳. هیچ امامی به اندازه حضرت سجاد(ع) انفاق ندارد. برخلاف آنچه که در ذهن ماست که بیشترین انفاق از حضرت علی(ع) بوده است.
 ۴. امام سجاد(ع) برای حادثه کربلا بسیار گریه کرده است.
 ۵. امام یک دوره فقه دارد و اختصاصاً کتاب حج، زهد و حقوق دارد.

***گفتید که تحلیل هر کدام از اینها بسیار مهم است. ابتدا در مورد ویژگیهای دعا‌های امام سجاد(ع) بفرمائید و اینکه چه اهمیتی برای امروز ما دارند؟**

هیچ یک از دعا‌های ائمه به اندازه دعا‌های امام سجاد(ع) صلوات ندارد و این امر بسیار عجیبی است. دعا‌های امام سجاد(ع) مکرراً صلوات دارد. امام سجاد(ع) با صلوات فرستادن مرتب که همان سبک «اللهم صل علی محمد و آل محمد» و «اللهم صل علی محمد و آل بیت» است، ما را به این نکته توجه داده است که پیامبر و آل او در مسیر حق و هدایت انسان به سمت قله‌ها هستند، نه افراد دیگر. اتفاقاً بعد از این صلوات بلافاصله یک مسأله اجتماعی یا سیاسی یا اخلاقی مطرح است.

اگر نگاه تاریخی به صحیفه داشته باشید، متوجه خواهید شد که کلمه به کلمه آن یک گوشه را نشانه گرفته است. امام در قالب دعا، دین را بازسازی کرده است. تعبیر بسیار دقیق آقای حسن الامین که بعد هم آقای جعفر مرتضی دارد این است که «الامام السجاد باعث الاسلام من جدید» یعنی امام سجاد(ع)، اسلام را دوباره بازسازی کرد.

امام در این دعاها، معارف بلندی را درس می‌داده است، براساس «الصحیفۃ الجامعه» امام سجاد(ع) ۱۹۴ آیه را یا تلویح کرده، یا اشاره کرده یا استشهاد کرده یا مقدمه قرار داده و تفسیر کرده است و قریب به اتفاق آنها آیاتی است که در فضای آن روز وارونه ترجمه شده بود.

جامعه آن روز، جامعه جبر است و جبرگرایی فضای عجیبی است. امام(ع) به ماه نگاه می‌کند و دعا می‌خواند و بعد می‌گوید: «تو با همتایت که آفتاب باشد، می‌آیی و می‌روی، برای اینکه انسان عمل بکند و با عمل خود، یا ثواب ببرد یا عقاب بکشد.» بعد امام این آیه را می‌خواند که خدا بر اساس عمل شما این کارها را می‌کند و جبری در کار نیست.

صحیفه سجادیه یک کتاب اعتقادی و تاریخی و به عبارتی بازشناسی دوباره فرهنگ شیعه در آن زمان است. رساله حقوق امام سجاد(ع) نیز رساله حیرت آور و مجموعه ای بی نظیر برای زندگی ما انسانهاست. استادان بنام روانشناسی اذعان دارند که رساله حقوق با پیشرفته ترین تئوریهای آموزشی همخوانی دارد.